

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar**

Nagy Éva

KÖLCSÖNBŐL FOGYASZTÓI HITEL

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Harmathy Attila
egyetemi tanár

Budapest, 2006.

I. A dolgozat célja

A kölcsön-, illetve hitelszerződés a magyar polgári jog viszonylag keveset vizsgált területe. A kölcsönszerződés klasszikus szerződéstípusából új szerződéstípus fejlődött ki a XX. században: a fogyasztói hitelszerződés. Kialakulásának egyrészt társadalmi okai voltak. Azok a szerződési viszonyok, melyekben a kölcsönt személyes, gyakran megélhetést biztosító vagy azt megkönnyítő célra nyújtja a hitelező, erkölcsi, etikai, vagy szociális indíttatásból mindig is az általánostól eltérő szabályozást kaptak. A folyamatnak gazdasági okai is vannak: az ipari tömegtermelés, illetve a kínálati piac kialakulása a finanszírozási célokat szolgáló szerződéseket előtérbe helyezte, alapvetően a piaci versenyre gyakorolt hatások miatt.

Ez a fejlődési folyamat a kölcsönszerződés klasszikus szabályaihoz képest új szabályozási mechanizmust eredményezett. A dolgozat ezt a folyamatot mutatja be. Rávilágít a gazdaságba történő jogalkotói beavatkozás okaira, vizsgálja, hogy milyen szinten – közösségi, vagy tagállami – történik a beavatkozás, milyen mértékű beavatkozás szükséges, és mindez a klasszikus magánjog szabályaira milyen hatással van.

A fogyasztóvédelmi igény megjelent a hitelezési elemet is tartalmazó szerződések területén, ami szükségessé teszi két fontos érdek összeütközésének vizsgálatát: hol található meg az egyensúly a hitelező védelmének elve, illetve a laikus fogyasztó védelmének követelménye között? A dolgozat ezekre a kérdésekre igyekszik választ találni.

II. Az alkalmazott módszer

A dolgozat kiinduló pontja azoknak a gazdasági körülményeknek a feltárása, melyek hatására az ipari tömegcikkék értékesítése új módszerek kialakulásához vezetett. Megfigyelhető így egy rövid történeti ív, amely a részletfizetési ügyletek és a kölcsönszerződések szabályozásának fogyasztási célú vetületére koncentrálna. A szerződési jogban ma is alkalmazott fogyasztóvédelmi eszközök többsége ugyanis fokozatosan alakult ki.

A Tanács 87/102/EGK irányelve (a továbbiakban a tézisekben, illetve a dolgozatban: irányelv) a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről, illetve egyes európai államok védelmi rendszerének megértéséhez elengedhetetlen a jogösszehasonlító módszer alkalmazása. A fogyasztói hitelszerződésre vonatkozó francia, angol és német szabályozás, illetve bírói gyakorlat egyes elemei villannak fel a dolgozatban, az adott jogrendszer sajátos megoldásaira koncentrálna. A jogösszehasonlítás így értelemszerűen nem teljes, mint ahogy a kölcsönszerződéssel összefüggő jogintézmények bemutatása sem az. A dolgozatban a fogyasztói hitelszerződésre a kölcsönszerződés „szemüvegén át” tekintek, így csak érintőlegesen foglalkozom a lízingszerződéssel, és nem vizsgálom a kapcsolódó biztosítékok (kezesség, zálogjog, stb.) rendszerét sem. Annyira nagy és szerteágazó jogterületről van szó, hogy szigorúan meg kellett húzni a vizsgálódás határait. A kölcsönszerződéshez gyakran kapcsolódó váltó és csekk szabályaival sem foglalkozom, mint ahogyan azoknak a hatósági szerveknek a tevékenységével sem, amelyek feladata a fogyasztók védelme, a fogyasztói hitelezésre kiterjedően is.

Az irányelv és a tagállami jogok szabályozási megoldásainak elemzése párhuzamosan történik, egy-egy tartalmi elem, vagy a szerződéskötés körülményeinek, illetve a szerződésszegés jogkövetkezményeinek vizsgálatakor.

III. A dolgozat felépítése

A dolgozat felépítése az alkalmazott módszerekkel szoros összefüggést mutat. A dolgozat első része a fogyasztói hitel kialakulásához vezető gazdasági folyamatokat vázolja. Itt vizsgálom, hogy az egymásra tekintettel megkötött szerződések által létrehozott szerződéses láncolatok milyen dogmatikai problémákhoz vezettek a magyar magánjogban. Ezekre az „alapokra” épülve vizsgálja a dolgozat a jogintézményt.

A XX. századra kialakuló értékesítési módszereknek köszönhetően dinamikus fejlődésnek indult ez a jogterület. A reagáló angol, francia és német szabályozást taglalja a dolgozat, mivel ezek a szabályozási modellek a későbbi, közösségi irányelvre is hatással voltak.

Az irányelv megalkotásának körülményei után annak átültetését vizsgálja a dolgozat, három jogrendszer szabályozási megoldásait elemezve, és a fogyasztói hitelszerződés lényeges tartalmát taglalva.

A szerződéses láncolatok bemutatása a kölcsönszerződésből, mint kiindulási alaptól történik, így célszerűnek látszott a kölcsönszerződést elhatárolni más szerződésektől: a részletvételtől, illetve a hitelszerződéstől.

A fogyasztási javak megszerzésére irányuló, hitelezési elemet is tartalmazó szerződések jellemzője, hogy a finanszírozó személy és a dolog vagy szolgáltatás nyújtására köteles személy nem ugyanaz, hanem egymásra tekintettel, gazdasági egységben ún. „kapcsolt szerződések” jönnek létre. A dolgozatban több szempontból vizsgált ez a kérdéskör; így a lízingszerződéssel összehasonlítva, a képviselő problémáját előtérbe helyezve, illetve az egyetemleges felelősség szempontjából.

A dolgozat jelentős része a fogyasztói hitelszerződés tartalmával foglalkozik. A jellemző tartalmi elemek jogösszehasonlító jellegű vizsgálatát, illetve a magyar bírói gyakorlatot dolgozza fel, de kitér az Európai Bíróság témában hozott jelentősebb döntéseire is. A szerződés tartalma tekintetében az ellenszolgáltatást vizsgálva az uzsorás szerződésekkel, illetve az előtörlesztés lehetőségével foglalkozik. Az adóst védő rendelkezések adják a kölcsönszerződés általános szabályaihoz képest a legmarkánsabb különbséget, így a dolgozat a hitelező információs kötelezettségeit, illetve a fizetési haladék lehetőségét is vizsgálja.

A dolgozat részletesen elemzi a fogyasztóvédelmi elállási jog kérdését. Mint legfontosabb védelmi eszköz jelenik meg a Közösség fogyasztóvédelmi irányelveiben, de a kapcsolt szerződések miatt is érdemes behatóbban foglalkozni vele.

IV. A dolgozat kutatási előzményei

A dolgozatban a banki szerződésekkel kapcsolatos kutatásaim eredményeit szintetizáltam a fogyasztóvédelem, illetve a szerződési jog fejlődése körében publikált tanulmányaimmal. Több alkalommal lehetőségem volt hosszabb időt eltölteni a Grazi, Salzburgi, Bayreuthi, illetve Bambergi Egyetemen, ahol elsősorban a közösségi irányelvek szerződési jogra gyakorolt hatását, a fogyasztóvédelmi szerződési jog fejlődését, illetve az elállási jog fogyasztóvédelmi funkcióját kutattam. Az általános szerződési feltételek körében a magyar szabályozás és bírói gyakorlat átfogó vizsgálatát végeztem el, így értelemszerűen ennek eredményei is megjelennek a dolgozatban.

V. A dolgozat fontosabb következtetései

1. A fogyasztási célú hitelezés kialakulásának története

Az ipari forradalom okozta változások jelentős hatással voltak a gazdasági szereplők magatartására. Az egyre olcsóbb és szélesebb kínálat életszínvonal-emelkedéssel, majd keresletnövekedéssel járt. Mindez a fogyasztás és a beruházások egyensúlyát megváltoztatta, az értékesítés új dimenzióit hozta. A XX. század elejére a gazdasági szereplők olyan értékesítési módokat dolgoztak ki, amelyek lehetővé tették a megtakarítások gazdaságba áramlását a lakosság megterhelése nélkül. Ennek megfelelően új szerződéskötési technikák jöttek létre. Az értékesítést a városokról távol gyakran ügynökök, házaló kereskedők szabványszerződések alkalmazásával végezték. Tevékenységükhöz kapcsolódóan megjelentek azok marketingstratégiák, amelyek segítségével a tömegtermékeket gyorsabban és nagyobb volumenben lehetett értékesíteni.¹

Nem csupán a szabványszerződések elterjedésének korszaka volt ez, hanem a szerződéses kapcsolatok egyre bonyolultabbá váltak. Az értékesítés és finanszírozás kettős terhetől egymáshoz kapcsolódó szerződések láncolatával igyekeztek megszabadulni a termelők, ami a szerződési jog átalakulását is hozta.

A gazdasági szükségszerűség összekötötte a fogyasztók számára nyújtott hitelezést és a házaló kereskedést, melyeket ma már mindenhol elkülönülten szabályoznak, de a XIX. század végén, XX. század elején a két értékesítési módszer egymáshoz szorosan kapcsolódott, egymást feltételezte. A fogyasztóknak nyújtott, és a házaló kereskedéssel összekapcsolt hitel az esetlegesen alacsony iskolázottságú, információkkal nem rendelkező, ezért kiszolgáltatott fogyasztókat érintette. Védelmük érdekében előbb a bírói gyakorlat, majd a jogalkotás is elmozdult a hitelezőt védő „alapállásából” a fogyasztót védő rendelkezések felé.

A szabványszerződések és a szerződési láncolatok általános elterjedése inkább a XX. században jellemző. Mielőtt a fogyasztási hitelezés kialakulását, szerződési jogra gyakorolt hatását részletesen áttekintenénk, érdemes röviden vázolni, hogyan reagált a jogtudomány a szerződéses láncolatok megjelenésére, és milyen nevesített vagy innominát szerződések adtak erre vizsgálódási alapot.

A piacgazdaságban működő gazdálkodó szervezetek sajátossága, hogy a piaci körülmények hatására a klasszikus magánjogi szabályoktól, bírói gyakorlattól eltérő, annak „*koncepcióival szembeni bizalmatlanságukból táplálkozó sajátos szerződési jogukat, saját normarendszerüket*”² hozzák létre. Az üzleti élet „saját jogá”-nak kialakítása a XX. századra általános jelenség³, ami nyilvánvalóan a szerződési rendszer egyes elemeinek átalakulását hozta. A gazdasági kapcsolatok bonyolultsága, egymásra épülése nem csupán az innominát szerződések megjelenését eredményezte, hanem ezzel párhuzamosan a gazdasági cél által indukált többszemélyes szerződési kapcsolatok általános elterjedéséhez vezetett.

Az egymással összefüggő szerződési láncolatok vonatkozásában a magyar jogirodalomban két felfogással találkozhatunk: Eörsi Gyula és Harmathy Attila inkább az egyik szerződés másik szerződésre gyakorolt „áthatás”-át emeli ki, míg Novotni Zoltán az „alapjogviszony”-t tartja lényegesnek az egymásra tekintettel megkötött szerződések közül.

¹ E. A. Kramer: Prinzipienfragen eines österreichischen Konsumentenschutzgesetzes, Konsumentenschutz im Privat- und Wirtschaftsrecht, szerk.: E. A. Kramer – H. Mayrhofer, 1977. 13. o.

² Novotni Zoltán: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, Jogtudományi Közlöny, 1983/11. 688. o.

³ Eörsi Gyula: A skandináv jogról és jogtudományról, Budapest, 1974. 44. o.

Bár ezek az elméletek a gazdálkodó szervezetek egymás közötti kapcsolatrendszerére koncentráltak, a fogyasztókkal kötött szerződések területére is kiterjeszhetők. A család, mint önálló gazdálkodó egység bevételeivel, kiadásaival és megtakarításaival gazdálkodik, a különböző szolgáltatók kínálata alapján igyekszik gazdaságilag racionális döntést hozni. Ugyanúgy a legjobb megoldásra törekszik, mint egy gazdálkodó szervezet, de nyilvánvalóan nem rendelkezik hasonlóan professzionális gazdasági és pénzügyi ismeretekkel. Ennek ellenére bátran megköti az egymásra tekintettel kínált szerződéseket, ha úgy látja, racionális megfontolás alapján az indokolható. A legmarkánsabb különbség a gazdálkodó szervezethez képest az, hogy a gazdálkodó szervezet maga dolgozza ki, építi fel szerződéses kapcsolatrendszerét, míg a fogyasztó erre képtelen. Nem rendelkezik a szükséges ismeretekkel, illetve fogyasztói szerződést kötve nincs is olyan helyzetben, hogy valódi alkufolyamatot bonyolíthasson le, el kell fogadnia a vele szerződést kötő gazdálkodó szervezet által kínált megoldásokat. A szerződéses láncolatot létrehozó felek érdekei bizonyos mértékig azonosak: olyan konstrukcióra törekszenek, amikor az egymáshoz kapcsolt szerződések gazdasági előnyt jelentenek, gyorsabb, takarékosabb megoldással járnak. Hogy az előnyök melyik oldalon jelentkeznek inkább, az már más kérdés; nem titok, hogy az általános szerződési feltételek alkalmazójának mindig „maga felé hajlik a keze”.

A fenti elméletek inkább a szocialista szervezetek egymás közötti kapcsolatának vizsgálatára épültek. Piaccgazdasági körülmények között, vagy gazdálkodó szervezet és magánszemély (fogyasztó) viszonyában az elméletek továbbgondolása szükséges. Ekkor ugyanis a szerződéses láncolatok problémája inkább a finanszírozás kérdését helyezi előtérbe. A finanszírozás szükségessége először a gazdálkodó szervezetek egymás közötti kapcsolatában alakított ki egymáshoz kapcsolódó szerződéseket, elsősorban a lízinget.

A szerződéses láncolatok alkalmazása – akár lízingként, akár fogyasztói hitelként – egyre inkább elterjedt a gazdaságban, ami a jogi megoldásokra is ráirányította a figyelmet. Ennek megfelelően vizsgálatra szorul, hogy milyen környezetben, milyen körülmények között jön létre kapcsolat a szerződésben részt vevő felek, illetve harmadik személyek között. Jelentősége lehet a szerződéskötés időpontjának, de – adott szerződés megkötve és teljesítve – más szerződések teljesítésére is hatással van, vagyis a teljesítés több vonatkozásban válik jelentőssé⁴. Az esetleges szerződésszegés jogkövetkezményei is többirányúak lesznek, ami szükségessé teszi annak vizsgálatát, hogy kifejezett szerződési kikötés hiányában az egyik relatív jogviszonyban bekövetkezett zavar mennyiben hat ki a másik jogviszonyra. Ezek a dogmatikai kérdések előrevetítik, hogy a finanszírozási igény által életre hívott szerződéses láncolatok már sokkal bonyolultabb konstrukciók, mint a klasszikus magánjog által ismert „többalanyú kötelemekek”.

Magyarországon csak nehezen indul el a gazdasági fejlődés ihlette tömeges hitelezés. A hitelezés alapja köztudottan a bizalom. Ahhoz, hogy a hitelezés a gazdaságban tömegessé váljon, a pénz átadásáról kiállított elismervényeket a későbbiekben is kötelezőnek kellett elismerni, elismertetni. Léteznie kellett olyan igazságszolgáltatásnak, amely biztosította a tőke gyors visszafizettetését. A gazdaság fejlődéséhez tehát a jog eszközével kellett kialakítani a megfelelő környezetet. Nyilvánvalóan alacsonyabb a kamat ott, ahol nagyobb a biztonság és a bizalom, alacsonyabb kamatok mellett dinamikusabban fejlődik a gazdaság.

A fennmaradt források alapján a XVII-XIX. században a kölcsönt – a római joghoz hasonlóan – olyan vagyoni jellegű szerződésnek minősítették, mely alapján elhasználható dolgot úgy adtak másnak egy időre ingyen vagy „*lekötelezett jutalomért*”⁵, hogy az

⁴ Harmathy Attila: Felelősség a közreműködőért, Budapest, 1974. 143. o.

⁵ Szlemencsics Pál: Közönséges törvényszéki polgári törvény, harmadik kötet, Pozsony(?) 1823. 186. o.

elhasználhassa, majd törvényes járulékaival együtt időben ugyanolyan fajtájú és mennyiségű dologban visszaadja.

A kölcsönszerződés fenti definícióját a XX. század elejéig nem értelmezte kiterjesztően a bírói gyakorlat. A hitelre vásárlás, részletvétel az adásvételhez tartozott, így ezeket a szerződéseket – bár hitelezési elemet tartalmaztak – a jogirodalom nem vonta a kölcsönzés körébe. Ennek okát a kölcsönszerződés reálszerződés-jellegében, a római jogból eredő határozott karakterében, illetve a korabeli gazdasági viszonyokban találjuk.

A hitelre vásárlás és a kölcsönszerződés közötti dogmatikai szakadék Magyarországon csak a XIX. század végén kezd megszűnni. A századforduló praktikus szemléletű bírói gyakorlata a tartalmi azonosság miatt már nem tett éles különbséget a kölcsön és a halasztott adásvétel között (ingatlanok esetén azonban megmaradt a merev elhatárolás).

A magyar jogban a kölcsönszerződés – csakúgy mint a római jogban – a XX. századig reálszerződés volt. Reálszerződés jellegét nem római jogi gyökerek táplálták, sokkal inkább praktikus okai voltak. A konszenzuál-szerződések kikényszerítéséhez fejlett bírói fórumrendszerre, gyors és kikényszeríthető ítéletekre lett volna szükség, ami Magyarországon a XX. század elejéig hiányzott. Az adósnak általában sürgősen kellett a pénz, így nem elégedett meg annak ígéretével.

A kölcsönszerződés tartalmának bírói kontrollja sokáig csak a hitelezőket védte. A kölcsönre szoruló adós általában olyan helyzetben van, hogy nem tudja a szerződési feltételeket befolyásolni. A gyengébb pozícióban lévő adós védelme csak a XX. század elején jelent meg a bírói gyakorlatban.

Magyarországon a személyi kölcsön, vagy a részletvétel már az 1900-as évek elejétől ismert volt, de a fogyasztói hitelezés kialakulását elősegítő házaló kereskedés, a tömegcikkek gyors – akár hitelezéssel történő – értékesítése nálunk csak a második világháború előtti évtizedben vált jelentős méretűvé. Fogyasztóvédelmi jellegű jogi szabályozás ezen a területen csak a második világháborút követően valósult meg.

A fogyasztási kölcsönök közé tartoztak a vásárlási kölcsönök, a személyi kölcsönök és a szolgáltatási kölcsönök. Az áruhiánnyal, de mindenképpen választékhiánnyal küszködő, alapvetően kereslet-túlsúlyú szocialista gazdasági környezetben első pillantásra furcsának, sőt értelmetlennek tűnhet a fogyasztási kölcsön alkalmazása és szabályozása. A jogszabályban meghatározott, privilegizált állampolgári csoport a belkereskedelmi miniszter által meghatározott termékeket vásárolhatta meg a kölcsönből. Ez a helyzet állt fenn a rendszerváltásig, majd nálunk is az Európai Közösség fogyasztóvédelmi irányelvei határozták meg a szabályozást.

2. Fogyasztóvédelem és magánjog az Európai Közösségben

A fogyasztóvédelmi jellegű jogalkotás válasz a „fogyasztói társadalom” kialakulására, ami a kapitalista gazdasági fejlődés eredménye. A fogyasztási cikkek nagyobb volumenű megvásárlásának lehetősége átalakította a fogyasztói szokásokat, a javak felhalmozása, gyakran a „túlfogyasztás” vagy a „tévelfogyasztás”⁶ is jellemző lett. A jóléti társadalmakban széleskörű igény merült fel arra, hogy az állam részesítse védelemben a kereskedővel, szolgáltatóval szemben gyengébb, kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztókat, ugyanakkor

⁶ Kocsis Tamás: Gyökereink, Örömről és gazdagságról egy világméretű fogyasztói társadalomban, Budapest, 2002. 42. o.

a fogyasztóvédelmi jogalkotásnak jelentős hatása van a piaci versenyre is, erősen befolyásolja a piaci szereplők magatartását.

Természetes, hogy a fogyasztóvédelmi szabályozás iránti igény az Európai Gazdasági Közösségben is felmerült. A közösségi jogban irányelvekkel szabályozták ezt a jogterületet, melyek jellemzője az ún. „minimum-harmonizáció”, vagyis a tagállamok az irányelv átültetésekor a védelem magasabb szintjét biztosíthatják a fogyasztók számára. Ez a technika több, mint tíz évig elég jól működött, majd az 1990-es évek végére nyilvánvalóvá vált: a minimum-harmonizáció torzító hatással van a piaci versenyre, ezért inkább a teljes harmonizáció került előtérbe, amely kevesebb mozgásteret hagy a tagállamok számára. A kérdéskör szoros összefüggést mutat az irányelvek átültetésének problémájával: a szűkülő mozgástérben egyre nehezebb a nemzeti jogokba integrálni az irányelveket, a tagállamok kodifikációs problémákkal küszködnek. A problémák alapja a „fogyasztói szerződés”, amely kifejezi azt a relációs viszonyt, amelyben a fogyasztó védelemre szorul. A fogyasztói szerződések szabályozása közösségi és tagállami szinten párhuzamosan zajlik: a Közösség csak ott avatkozik be a piaci folyamatokba, ahol az feltétlenül szükséges. Mindez azt eredményezi a tagállami jogban, hogy az irányelvek a magánjog egy-egy szeletét ragadják csak meg, a nemzeti jogrendszerekben így a „rongyszőnyeg-hatás”⁷ érvényesül: azok a külön törvények, amelyek az irányelvek „átültetését” valósítják meg, részben fedik a kódexet, részben új szabályokat vezetnek be.

Az irányelvekhez kapcsolódó további probléma azok eltérő fogalomrendszere. Egységes fogalomrendszer bevezetése látszik szükségesnek, ami nem lesz könnyű, mivel a tagállamok elutasítják a jogegységesítést a magánjog területén.

A hitelezési- és bankszektor már viszonylag korán a Közösséget érdeklő terület volt, tekintettel a közös piac megvalósításának céljára. A fogyasztói hitelszerződésről szóló irányelv szükségességét több tényező indokolta. Önmagában, gazdasági szempontból is indokolt volt szerződések emelkedő száma miatt. Szociális aspektusai is voltak: a szerződések számának növekedése együtt járt a fogyasztók túladósodásának veszélyével. Az irányelv kibocsátását az is indokolta, hogy jelentős eltérések mutatkoztak a tagállamok jogszabályaiban a fogyasztói hitelek területén, és ez torzította a hitelezők közötti versenyt a közös piacon. Az irányelv lehetővé tette a minimum-harmonizációt, mellyel az átültetés kapcsán több tagállam élt, és a szabályozási területet kibővítette. Ez a fogyasztó és a hitelező fogalmának bővítését jelentette, de gyakran a fogyasztói hitelszerződés fogalmának eltérő meghatározását is. Az irányelv hatására egyes tagállamokban nem csak a hitelszerződés, hanem az adásvétel körében is erősödött a fogyasztóvédelem (tekintettel az ún.: kapcsolt szerződésekre).

Az irányelv az európai fogyasztóvédelmi jog ismert eszközeit használja: a hitelezőt információs kötelezettség terheli, a védelem alapja a fogyasztó tájékoztatása a hitel feltételeiről és költségeiről, valamint a szerződési tartalom kötelező előírása is megvalósult. Nem biztosít azonban fogyasztóvédelmi jellegű elállási jogot.

Az irányelv nem szabályoz minden lényeges kérdést, így a nemzeti jogalkotóra bízta azt az esetet, amikor a fogyasztó nem fizeti vissza a hitelt, például azért, mert körülményei megváltoztak. Nem szabályozza a kamat, így a késedelmi kamat mértékét sem, a tagállami jogalkotók azonban szükségesnek tartották ennek szabályozását.

Általánosan megállapíthatjuk: az irányelv csak a legszükségesebb kérdések szabályozására szorítkozott, szűkszavúan, a nemzeti jogalkotásnak nagy teret engedve. Ennek hamarosan meg is lett a „bőjtje”: az irányelv alig három év után módosításra szorult.

⁷ Rolf Herber híres hasonlatát ismerteti pl.: Kecskés László: EU-jog és jogharmonizáció, HVG-ORAC Budapest 2005. 717. o.

Két módosítás⁸ is történt, alapvetően a teljes hiteldíj-mutató egységes szabályozása érdekében, ami a valódi verseny biztosítását célozta a pénzügyi szolgáltatások területén is. Az ezredfordulóra ugyanakkor megfigyelhetjük: ezen a területen a minimum-harmonizáció már nem megengedett. A Bizottság arra a következtetésre jutott⁹, hogy a fogyasztói hitelszerződésről szóló irányelvet át kell dolgozni.

Az irányelv átültetése az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Németországban határidőre megtörtént. Mindhárom tagállamban – de Magyarországon is – volt már előzménye a fogyasztói hitelnek, főként azok a részletfizetési ügyletek, amelyek a jogintézmény kialakulásához is vezettek. Az irányelv átvétele ezért a bemutatott tagállamokban a már meglévő szabályozási megoldásokhoz igazodott. A fogyasztói hitelszerződés nemzeti szabályozására Németországban hatott leginkább a közösségi irányelv, az angol és francia jogban csak kisebb módosítások voltak szükségesek. A fogyasztói hitel jogi szabályozása a vizsgált jogrendszerekben alapvetően a részletfizetési ügyletekre épül, ezekből kiindulva (az irányelv hatására) a hitel- és kölcsönszerződés fogyasztóvédelmi szabályozása felé fejlődik. Az irányelv által inspirált hatályos szabályozás alapja ma már mindenhol a hitel- vagy kölcsönszerződés.

A tagállamok különböző módon közelítik meg a hitelügyleteket; a francia és angol szabályozás a gazdasági tartalom felől közelít, míg a német jogalkotó a kötelmi jogi reformig ragaszkodott a klasszikus magánjogi dogmatikához, a kölcsönszerződés reálszerződés jellegéhez. A nemzeti jogalkotó megközelítési módja meghatározza a szabályozás rugalmasságát, behatárolja a bírói jogfejlesztés lehetőségeit, ezért érdemes áttekinteni részletesen is az egyes tagállamok szabályozását.

A francia szabályozás¹⁰ sajátossága, hogy a jogalkotó a szerződések gazdasági tartalmát veszi figyelembe, és nem dogmatikai oldalról közelít. A szemléletmód alapja az a felismerés, hogy rendkívül gyorsan változik ez a gazdasági szektor, ami rugalmas szabályozást kíván. A francia jogalkotó ezáltal képes minden hitelügyletnél védeni a fogyasztót, azoknál is, amelyeket valamilyen új, addig ismeretlen formában vagy módon kötnek.¹¹

Az angol szabályozás¹² (CCA) terjedelmesen definiálja és tagolja a törvény a hatálya alá tartozó szerződéseket. A francia szabályozással összehasonlítva nem csupán a fogyasztói hitelszerződésre vonatkozik, hanem az ezzel összefüggésben fennálló más szerződésekre is (pl.: biztosítás), külön kitérve az „adós-hitelező-szolgáltató” viszonyra, illetve a kapcsolt szerződésekre.

A kötelmi jogi reformot követő, hatályos német szabályozás is megfelel az irányelvnek, ugyanakkor a fogyasztói hitel fogalomkörébe tartozó tényállások a BGB-ben szétszórtnan helyezkednek el.

Az angol és a francia szabályozáshoz hasonlóan a német jogban is védik a fogyasztót a vállalkozóval kötött pénzügyi lízingszerződésekben amelyekre kiterjednek a fogyasztói

⁸ A Tanács 90/88/EGK irányelve (1990. február 22.) a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 87/102/EGK irányelv módosításáról, L. 61. 1990. 03. 10., valamint Az Európai Parlament és a Tanács 98/7/EK irányelve (1998. február 16.) a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 87/102/EGK irányelv módosításáról, L 101. 1998. 04.01.

⁹ KOM (2002) 443. 2002. 09. 11.

¹⁰ A közösségi irányelv nyomán kiadott szabályozást az 1993-as fogyasztóvédelemről szóló törvényben (Loi n° 93-949 du 26 juillet 1993, relative au code de la consommation) találjuk (L. 311-1-től L. 311-37-ig és L. 313-1-től L. 313-16-ig).

¹¹ A. Sayag: *JurisClasseur Commercial, banque/crédit*, Band II, Paris, 1994. 721. o.

¹² Consumer Credit Act, 1974. 07. 31.

kölcsönszerződés egyes garanciális szabályai. A német jogalkotó is szabályozza a kapcsolt szerződéseket, önálló rendelkezést szentelt nekik a BGB-ben.

Összefoglaló jelleggel megállapíthatjuk: az irányelv alapján nem részesül védelemben az a szerződés, amelyhez nem kapcsolódik kamatfizetési kötelezettség. Ebből a szempontból annak van jelentősége, hogy mit jelent az „ellenszolgáltatás” az egyes jogrendszerekben. Az angol jog alapján a törvény hatálya alá tartozik az az ügylet is, amelyben nincs ellenszolgáltatás. A francia szabályozás viszont kifejezetten szabályozza az ingyenes hitelt. Németországban inkább versenyjogilag szabályozzák a valóban ingyenes hitelt, mivel nemkívánatos hatását csak a piaci verseny vonatkozásában látják. A francia jogalkotó szerint viszont mindegy, hogy ingyenes-e a hitel, ugyanolyan veszélyekkel jár a fogyasztók számára. A német joggyakorlat is hasonló eredményre jut: az ingyenes hitelek esetén a fogyasztók kevésbé vizsgálják a minőséget, mégis elhamarkodott döntéseket hoznak, amelyek hosszú távra kihatnak.¹³

A túlságosan magas összegű hitelfelvétel egyik államban sem védett. Franciaországban azzal érvelnek, hogy a hitellel való spekulációt előzik meg ezzel a szabállyal¹⁴, Németországban a nagy összegekhez nem nyújt a törvény védelmet, így azt valószínűleg nem is veszi fel a fogyasztó (a jogalkotó ezzel is a fogyasztó védelmét hangsúlyozza).¹⁵ A problémának szociális aspektusai is vannak. A fogyasztót ugyan társadalmi hovatartozástól függetlenül védi a jogalkotó, de a hitel felső határának meghúzása ezalól kivételt jelent; luxuscikkek vásárlása nem élvez védelmet.

Megállapítható, hogy a klasszikus magánjogi dogmatika által „kölcsönszerződés”-ként ismert jogintézmény „fogyasztói” jelzővel ellátott változata a kölcsönnél sokkal szélesebb tárgyi hatállyal rendelkezik: szabályozási körébe tartozik a részletfizetési ügylet és a pénzügyi lízingszerződés is. Általánosságban megállapíthatjuk: minden olyan, fogyasztóval kötött szerződés, amely hitelezési elemet tartalmaz (hacsak nem tiltja kifejezetten az irányelv) fogyasztói hitelszerződésnek minősülhet. Az irányelv hatására a magánjogi dogmatikában korábban élesen elkülönített kölcsönszerződés, illetve részletfizetési ügylet, valamint a pénzügyi lízingszerződés szabályai közelednek egymáshoz, legalábbis a fogyasztó által kötött ügyletek vonatkozásában.

A bemutatott európai jogrendszerek fontosnak tartják a kapcsolt szerződések szabályozását, ami az angol, és a francia jogrendszerben az irányelv átültetése előttre nyúlik vissza. Valójában a fogyasztói hitelszerződés kialakulásakor már gazdasági szükségszerűség volt, hogy valaki finanszírozza a részletvételeket, ez a személy pedig csak bizonyos határig lehetett az eladó. Előbb-utóbb az eladó (kereskedő) helyett másnak kellett átvállalni ezt a szerepet, így lépett be a kereskedő és a fogyasztó közötti jogviszonyba a pénzintézet. Hitelezőként tehát a kereskedőtől gyakran független személy is részt vesz az ügyletben, ami a fogyasztó által kötött adásvételi vagy szolgáltatás nyújtására irányuló szerződést összeköti a hitelszerződéssel. A fogyasztó-kereskedő-hitelező jogviszonyban már nem az adásvételi szerződés tartalmaz hitelezési elemet, hanem az adásvételi szerződést a hitelszerződéshez kapcsolja a jogviszony jellege.

A kapcsolt szerződések vonatkozásában a francia szabályozás inkább a formalításokra helyezi a hangsúlyt, arra hogy a kapcsolt szerződés fennáll, ha a finanszírozott árut a hitelszerződésben megnevezik. Az angol jogalkotó külön nevesíti a hárompolúsú jogviszonyt, de ez a konstrukció csupán egy „szelete” a kapcsolt szerződéseknek. A BGB német alapossággal, külön alcím alatt szabályozza a kérdést, kiemelve egyben a kapcsolt szerződések gazdasági jelentőségét is. Egyre világosabbá válik ugyanis, hogy a fogyasztók

¹³ OLG Stuttgart MDR 1995. R 29.

¹⁴ Calais-Auloy, J.: Droit de la consommation, Paris, 1992. 273. o.

¹⁵ Hermann, S.: Der Verbraucherkreditvertrag, München, 1996. 58. o.

által megkötött szerződések ma már nem önállóak, hanem a fogyasztási javakhoz történő mielőbbi hozzájutás érdekében több szerződést köt egymásra tekintettel a fogyasztó.

3. A fogyasztói hitelről szóló irányelv átültetése a magyar jogba

Míg a részletfizetési ügyletek a fogyasztói hitelezés alapját adták szerte Európában, Magyarországon még a második világháború utáni évtizedekben sem volt egyértelmű, hogy a részletvétel fogyasztási kölcsönnek minősül-e. A magyar magánjogban karakterisztikusan elkülönül egymástól a részletfizetési ügylet, illetve a kölcsönszerződés. Valójában mindkettő tulajdonátruházási kötelem, mégis a szerződés gazdasági életben betöltött szerepe, célja szerint élesen elkülönülnek.

Míg a részletvétel nem hoz létre tartós jogviszonyt a felek között, és tisztán tulajdonátruházási kötelem, addig a kölcsönszerződés elsődleges célja hitelviszony létrehozása, ami a pénzösszeg átadásával valósul meg. A szerződést az adós akkor teljesíti szerződés szerűen, ha a kikötött későbbi időpontban a pénzösszeget visszaadja, vagyis a hitelviszony a felek között hosszabb távon érvényesül. Ennek megfelelően a kölcsönszerződés tartós jogviszonyt eredményez a felek között. Mivel a kölcsön összegét az adós tulajdonába adja a hitelező, nehéz megmagyarázni, vajon hogyan lehet tartós a jogviszony. Kétségtelen, hogy a kölcsön gazdasági célja, hogy az adós a kölcsön összegét használhassa. Valójában jelentősége van annak, hogy nem „tulajdonba adás”-t, hanem „rendelkezésre bocsátás”-t ír elő a Ptk. A kölcsön ugyanis hitelviszony létrehozására irányul, vagyis az adós más pénzt használhatja. A kölcsön összegének „rendelkezésre bocsátása” inkább azt jelenti, hogy az adóst olyan helyzetbe kell hozni, amikor a pénzösszeggel valamilyen módon (átutalás, vásárlás lebonyolítása vagy szolgáltatás igénybe vétele adott összeghatárig) rendelkezhet. A „rendelkezésre bocsát” kifejezés használata tehát utal a gazdasági tartalomra, nem azonos a „tulajdonba adással”, ami inkább azt a véglegességet fejezi ki, hogy a vevő tulajdonos lett. A kölcsön Ptk-beli fogalmát azonban pontosítani is lehet; a gazdasági tartalmat még inkább kifejezésre lehet juttatni, például az alábbi meghatározással: „*kölcsönnél a kölcsönnyújtó hitelezési célból ideiglenesen átengedi a kölcsönvevőnek pénz (vagy más helyettesíthető dolog) használatát oly módon, hogy neki a kölcsön tárgyát tulajdonba adja*”.¹⁶ Ez a megfogalmazás a mai napig helytálló, az új Polgári Törvénykönyv vonatkozásában is de lege ferenda javasoljuk figyelembe venni.

A „hitelezés” kifejezés jelentheti a „hitelviszony”-t a felek között, de jelenthet „hitelszerződést” is, mint önálló szerződéstípust. Amennyiben hitelszerződést értünk alatta, keretszerződést jelent, gyakorlati jelentősége – ebben a felfogásban – az, hogy a hitelszerződés megkötésekor a pénzügyintézet minősítse az adóst, felmérje hitelképességét. Ha hitelképesnek minősítette, meghatározott összeghatár (hitelkeret) erejéig hitelviszonyba kerül vele, ami gyakorlatilag pénzkölcsön nyújtását, vagy más hitelművelet végzését jelenti. Így nem kell minden egyes kölcsönszerződés előtt megvizsgálnia az adós hitelképességét, hanem a kölcsönszerződéseket „gördülékenyebben” tudja nyújtani a pénzügyintézet.

„Amikor a bank hitelez, nem ad pénzt” szokták mondani, kifejezve azt, hogy a hitelkeret megnyitása és rendelkezésre tartása nem jár pénzfizetéssel. A kölcsönszerződéshez képest ez a legjelentősebb eltérés. Pénzeszközök kifizetésére csak a hitelszerződés keretében megkötött kölcsönszerződés (vagy más ügylet) teljesítésével kerül sor.

Más a helyzet azokkal a jogviszonyokkal, amelyekben „hitelviszony”, vagy „hitelezési elem” található. Ezeket nem lehet azonosítani a hitelszerződéssel, sokkal tágabban szükséges értelmezni őket. Jelentenek minden olyan jogviszonyt, amely hitelezési elemet tartalmaz,

¹⁶ Szladits K. (szerk.): A magyar magánjog, Negyedik kötet, Budapest, 1942., 165. o.

vagyis jellemzőjük, hogy az egyik szerződő fél a másikkal járó pénzt hosszabb időn keresztül használja.

Az irányelv tárgyi hatálya arra a hitelszerződésre terjed ki, amely alapján a hitelező a fogyasztónak hitelt nyújt, vagy annak nyújtására ígéretet tesz halasztott fizetés, kölcsön vagy más, ezekhez hasonló pénzügyi megoldás formájában. Ez a gazdasági tartalom által ihletett viszonylag tág fogalom több magyar jogban ismert jogintézményt is felölelhet, így a részletvételt, a kölcsönszerződést, illetve minden olyan jogviszonyt, ahol hitelezési elem áll fenn úgy, hogy az adós fogyasztónak minősül. Beletartozik a fogalomkörbe a lízingszerződés is, ami a magyar jogban a pénzügyi lízing vonatkozásában szabályozott. Mivel az irányelv hitelszerződés-fogalma a hitelnyújtás ígéretét is fogyasztói hitelszerződésnek minősíti, a Ptk-beli „hitelszerződés” is tekinthető fogyasztói hitelszerződésnek, amennyiben előszerződés-ként (keretszerződés-ként) fogjuk fel a későbbi kölcsönszerződés vagy más hitelművelet vonatkozásában. Biztosan megállapítható azonban, hogy a Ptk-beli „hitelszerződés” és az irányelvben meghatározott hitelfogalom nem azonos jogviszonyokra vonatkozik.

Az irányelv széleskörű fogalom-meghatározása nem volt összeegyeztethető a személy-centrikusan kialakított és elkülönített „Bank- és hitelviszonyok” Ptk-beli fejezetével. A magyar jogalkotónak vagy át kellett volna alakítani a kölcsönszerződés, részletvétel és a hitelszerződés terminológiáját, vagy szét kellett szabdalni az irányelvet és különböző jogszabályokba ültetni. A jogalkotó a második megoldást választotta, már csak azért is, mert az alanyi körrel is nehézségei adódtak.

A fogyasztói hitelszerződésről szóló irányelv magyar jogba implementálása furcsa kettősséget mutat. Első lépésként a jogalkotó – a banki tevékenységekre vonatkozó más közösségi jogszabályokkal együtt – a Hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvénybe (Hpt.) ültette. A fogyasztói hitelszerződés szabályozása „fogyasztási kölcsönszerződés” elnevezéssel a törvény fogyasztóvédelmi előírásai körébe került, ahol kiemelt szerepet kapott.

A fogyasztási kölcsönszerződés a Hpt. rendszerében tipikusan három jogalany közötti jogviszonyt jelent, ahol a pénzügyi intézet finanszírozza a fogyasztó ügyleteit (áruhitel). Kétpólusú változata is ismert, amelyet személyi kölcsönnek hív a banki gyakorlat, ilyenkor a pénzügyi intézet kölcsönt nyújt a fogyasztónak. A Fogyasztóvédelemről szóló törvényben (1997. évi CLV. törvény, Fgy. tv.) a szabályozás arra az esetre vonatkozik, amikor a kereskedő vagy szolgáltató az általa forgalmazott termék, vagy nyújtott szolgáltatás igénybe vételéhez nyújt kölcsönt a fogyasztó számára. Ebben a konstrukcióban pénzügyi intézet nem szerepel, valójában részletvételhez hasonló ügyletről van szó (amennyiben az alapügylet adásvétel).

Úgy tűnik, a „kettős átültetés” indoka az a körülmény, hogy hitelt csak pénzügyi intézet nyújthat. Kétségtelen tény ugyanis, hogy a Hpt. hitelintézetekre vonatkozik, így a pénzügyi intézetekkel kötött fogyasztási kölcsönszerződésre (vagyis az általunk finanszírozott kapcsolt szerződésekre is) a Hpt. szabályait kell alkalmazni. A Fogyasztóvédelmi törvény szabályozása kiegészítő jellegű a Hpt.-hez képest, szubszidiárius jellegű, azokra az esetekre vonatkozik, amikor nem pénzügyi intézet finanszírozza az ügyletet.

A fogyasztói hitelszerződés „fogyasztási kölcsön”-ként került tehát a magyar jogba. Az elnevezés egyik, dogmatikailag jelentős indoka, hogy a magyar Ptk. a kölcsön- és hitelszerződést egymástól elhatárolja, külön szabályozza. Az elnevezést másodsorban az is determinálta, hogy az irányelvben meghatározotthoz hasonló jogintézmény a magyar jogban korábban is ismert volt, „fogyasztási kölcsön” elnevezéssel.

A szabályozás kettősségét a fogyasztó fogalmának különbözősége is indokolta: míg a Hpt. csak természetes személy fogyasztókra vonatkozik, addig a Fgytv., illetve a kapcsolódó bírói

gyakorlat szerint fogyasztó nem csupán természetes személy, hanem jogi személy, vagy egyéb jogalany is lehet, amennyiben nem gazdasági vagy szakmai tevékenységi körében köti a szerződést. A fogyasztó fogalmának vizsgálatakor is szembetűnik, hogy a fogyasztási kölcsönszerződés „kettős átültetésének” indoka a kiegészítő jelleg biztosítása. A Fogyasztóvédelemről szóló törvénybe iktatott szabályozással azokat a szerződéseket is szabályozta a jogalkotó, amelyek a hitelező vagy a fogyasztó Hpt-ben történt meghatározása alapján egyébként nem kapnának védelmet. Nem szerencsés ugyanakkor adott jogintézmény vonatkozásában különböző jogszabályokban különböző alanyi kört meghatározni, mert bizonytalanságokat okozhat a jogalkalmazásban.

A „kettős átültetés” eredményeként a jelenlegi szabályozási rendszer megnehezíti, hogy a fogyasztó megtalálja a rá vonatkozó szabályozást. A fogyasztói hitel növekvő jelentőségű, a fogyasztói szokások megváltozásával a hitelre vásárlás egyre nagyobb volumenű. A „túladosódás” veszélyét a fogyasztók a szerződés megkötésekor gyakran nem ismerik fel, a kamatokon felüli fizetési kötelezettségek nagysága nem ritkán csak később tudatosodik. A magyar szabályozást célszerű lenne egységesíteni. Az elmúlt évek során az irányelv által szabályozott jogintézmény vonatkozásában is meghonosodott a „fogyasztási kölcsön” kifejezés, így az elnevezésen már nem biztos, hogy változtatni kellene.

Magyarországon már a Ptk. előtti bírói gyakorlat is tartós jogviszonynak tekintette a kölcsönszerződést, amit a Ptk. is átvett. Nem egyértelmű ugyanakkor, hogy a részletfizetési ügylettel „fűszerezett” fogyasztói hitelszerződés (fogyasztási kölcsön) a magyar jogban vajon tartós jogviszonynak minősül-e? Ahogyan arra már rámutattunk: a részletfizetést a magyar bírói gyakorlat nem tekinti tartós jogviszonynak.

A fogyasztói hitelszerződés teljesítése hosszabb folyamat, amely több, ismétlődő mozzanatból áll (törlesztés). Az irányelv alapján nem tekinthető fogyasztói hitelszerződésnek, ha a törlesztőrészletek száma tizenkét hónapot meg nem haladó időtartam alatt legfeljebb négy fizetési részlet [2 cikk (1) g) pont.]. Maga az irányelv követeli meg tehát, hogy hosszabb időtartam alatt ismétlődő teljesítés történjen. Azok a részletfizetési ügyletek, amelyek megfelelnek ennek a kritériumnak, fogyasztói hitelszerződésnek, vagyis a magyar jogban fogyasztási kölcsönnek minősülnek. A fogyasztási kölcsön tartós jogviszony-jellegét az is bizonyítja, hogy meghatározott futamidő szükséges ahhoz, hogy a Hpt.-ben biztosított, fogyasztót védő rendelkezéseket alkalmazni lehessen [Hpt. 214/A § (3) b) pont.]. A fogyasztási kölcsönszerződés tehát tartós jogviszonyt eredményez a felek között, függetlenül attól, hogy két- vagy három jogalany között áll fenn a jogviszony. A fentiek alapján az is nyilvánvaló, hogy azokat a részletfizetési ügyleteket, amelyeket fogyasztó köt meg és fogyasztási kölcsönszerződésnek minősülnek, tartós jogviszonynak kell tekinteni, ezért a Ptk. 241.§-a alapján a felek szerződését a bíróság akár módosíthatja is.

Megállapíthatjuk, hogy ezáltal a klasszikus magyar magánjogi dogmatikát is „bomlasztani kezdi” a jogintézmény, amelyre a bírói gyakorlat még nem reagált. Ennek oka lehet, hogy a magyar joggyakorlat hajlamos azokat az elemeket keresni a szerződésekben, melyek segítségével egyértelműen egyik vagy másik szerződéstípusba sorolhatja a szerződést. A gazdasági tartalom vizsgálata gazdálkodó szervezetek egymás közötti ügyleteinél, tipikusan a lízingszerződések vonatkozásában elterjedt. Fogyasztóvédelmi szemszögű vizsgálat azonban a magyar bírói gyakorlatra nem jellemző. A viszonylag gyorsan lezajlott társadalmi-gazdasági változások, és az ezeket szabályozó, gyakran külföldi jogból (közösségi jog) átvett elemek azt eredményezik, hogy a bíróságok bátortalanok a fogyasztóvédelmi szempontok előtérbe állítása területén. Ennek a szemléletmódnak köszönhető, hogy a fogyasztói hitelszerződést átültető magyar jogszabály által meghatározott szerződéstípuson túlmenően (fogyasztási kölcsön) a jogintézmény szabályait

nem alkalmazzák. Semmi akadály nem lenne, ha a fogyasztó által kötött részletfizetési ügyleteknél, pénzügyi lízingszerződésnél a fogyasztási kölcsön szabályai alkalmazásra kerülnének, annál is inkább, mert ezek „beleférnek” a Fgytv. meghatározásába. A gátló tényezők egyik oka, hogy a magyar fogyasztók még nem „nőttek fel”, nem ismerik jogaikat, és nem tanulták meg őket érvényesíteni. Magyarország túlságosan gyorsan vett át egy olyan szabályozást, amely Nyugat-Európában több évtizedes jogfejlődés eredménye, míg nálunk alig tizenöt éve zajlott le a rendszerváltozás. Az új jogszabályok figyelembe vétele, alkalmazása fokozatosan történik.

4. A fogyasztói hitelszerződés megkötése

A szerződés megkötését megelőző jelentős mozzanat a hitelező általi információ-nyújtás. A fogyasztót lehetőleg minél szélesebb körben közérthetően tájékoztatni kell még a szerződés megkötése előtt, így tud csak felelősségteljes döntést hozni. A fogyasztói döntéseket jelentősen befolyásolják a reklámok, illetve a divat. A jogalkotó feladata, hogy olyan körülményeket teremtsen, amelyek felelősségteljes gondolkodásra készítetik az adóst. Ahogyan a XIX. században a házaló kereskedés általi „elcsábulás”-tól, úgy a XX. század végén reklámok, vagy a divat által sugallt meggondolatlan döntésektől kell védeni a fogyasztót. Az áru értékesítőjét, vagy a hitelezőt terhelő információs kötelezettség azonban nemcsak a fogyasztót védi. Az eladó vagy a hitelező érdeke is, hogy „problémamentes” szerződéseket kössön, ne kerüljön sor végrehajtásra, vagy más intézkedésre azért, mert az adós nem fizet. A „problémamentes” szerződések költségmegtakarítást eredményeznek, ugyanakkor az óvatosabb fogyasztók miatt kevesebb szerződéskötésre kerülhet sor. Ez a két érdek különböző mértékben befolyásolhatja a szerződések alakulását attól függően, milyen társadalmi-gazdasági viszonyok között kerül sor a szerződéskötésre. Azokban az államokban, ahol évszázados hagyománya van a fogyasztói hitelezésnek, már kialakult az egyensúly a két érdek között. Általánosan elmondhatjuk: a nyugat-európai jogalkotó inkább az óvatosabb döntések felé „terelgeti” a fogyasztót, széleskörű tájékoztatási kötelezettségeket ír elő a fogyasztói hitelezés körében, már a szerződéskötést jóval megelőző időszakra is.

Az angol jogalkotó elsősorban a reklámot szabályozza, a szerződés megkötése előtti információ-nyújtás ugyanis elsősorban a reklámozás során valósul meg. A francia jogalkotó az általános (reklám) előírásokon túl az egyes szerződések alanyát is védeni próbálja. Ennek eszköze, hogy a hitelező számára speciális információ-adási kötelezettséget ír elő, ez az ún. „előzetes ajánlat”, melynek tartalma szigorúan szabályozott. Kilenc modellből választhat a hitelező, vagyis szigorú tartalmi-formai előírások érvényesülnek. A modell-módszer hátránya, hogy nehéz minden új értékesítési módszerre alkalmazni, korlátozza a felek privátautonómiáját. Előnye, hogy a fogyasztó közérthetően kap meg valamennyi szükséges információt.¹⁷ A francia szabályozáshoz hasonlóan, „modellek” alkalmazásával történik az információs kötelezettség teljesítése a német jogban is. A kötelmi jogi reformot követően a fogyasztói szerződésekre vonatkozó, információs kötelezettséget előíró hatályos szabályozás egységes, azonban nem magában a BGB-ben, hanem a „BGB-Informationspflichten-Verordnung”-ban található.

Általánosságban elmondhatjuk: a nemzeti jogalkotók elsősorban a szerződéskötés előtt védik a fogyasztót az információadási kötelezettség meghatározásával. Jellemző, hogy az információ-nyújtás részletes szabályait alacsonyabb jogszabályban, tipikusan rendeletben szabályozzák. A tájékoztatás gyakran jogalkotói „minta” alapján történik, úgy tűnik, több európai jogalkotó is csak így látja biztosítottnak a fogyasztók védelmét. A jogszabályok

¹⁷ J. Calais-Auloy i. m. 276. o.

igyekeznek egységessé tenni az előírásokat és a hitelezői ajánlatokat, ami objektív összehasonlítást tesz lehetővé, így a piaci verseny fokozódást idézi elő.

Fontos a szankciórendszert is megvizsgálni: milyen következményekkel jár a nem megfelelő reklám, vagy a THM (teljes hiteldíj mutató) közzétételének elmulasztása? A bemutatott jogrendszerek alapján Európában kétféle szankció ismert: vagy az egyedi szerződésre lesz hatással a szankció (semmisség), vagy a piaci szereplőket, piaci viszonyokat befolyásolja (közjogi eszközök, pénzbírság). A információs kötelezettség elmulasztásának speciális fogyasztóvédelmi szankciója is kialakult, a fogyasztóvédelmi elállási jog jogintézménye, amellyel később külön is foglalkozunk. A fogyasztóvédelmi elállási jogot a magánjogi, illetve piacot befolyásoló szankciók közé helyezük, mivel minden egyedi esetben érvényesülhet, ugyanakkor „Demoklész kardjaként” érvényesülve minden szerződés felett a piaci szereplők magatartását is nyilvánvalóan befolyásolja.

Az „előzetes ajánlathoz” hasonló jogintézmény Magyarországon nincsen, a fogyasztók tájékoztatása kizárólag a reklám, illetve az értékesítési helyen nyújtott tájékoztatás alapján történik. A magyar szabályozás kevésbé szigorú, mint az ismertetett nyugat-európai államok szabályozása, nincsenek modellként alkalmazni rendelt információs minták. Nálunk sok múlik a hitelügyintéző felkészültségén, fogyasztókkal szemben tanúsított magatartásán. Személyes tapasztalataink alapján megállapíthatjuk: a nagyáruházak áruhitellel foglalkozó munkatársai közül többen nem voltak tisztában a „THM” rövidítés tartalmával, így az általuk nyújtott információ nyilvánvalóan nem alkalmas fogyasztóvédelmi célok megvalósítására. Magyarországon még abban a stádiumban van a fogyasztóvédelem, hogy a fogyasztók tájékoztatása leginkább a „fogyasztóvá nevelés”-t jelenti, és minden bizonnyal még évtizedekig fog tartani, míg a magyar fogyasztókat az információs kötelezettséggel hatékonyan lehet védeni.

5. A szerződés tartalma

Míg a szerződést megelőző szakaszban a fogyasztók védelmét az információs kötelezettségek jelentették, addig a szerződéskötés időpontjában már magasabb szintű védelem szükséges, mivel konkrét, egyedi szituációban szorul védelemre az adós. A szerződést megelőző szakasz információs kötelezettsége általános jellegű, a szerződéskötési szakaszban a tájékoztatási és együttműködési kötelezettség is érvényesül, amit mindig az adott ügyben kell vizsgálni. Ekkor már helyzetéből adódóan másfajta védelmet igényel a fogyasztó, pénzbírsággal a hitelező magatartása nem befolyásolható.¹⁸ A fogyasztót mint szerződő partnert kell védeni, elsősorban a magánjog eszközeivel.

A közösségi irányelvek védelmi rendszerének fontos eszköze a kötelező szerződési tartalom előírása. A tartalmi kötöttség viszonylag magas védelmi funkcióval bír, korlátozza ugyanakkor a szerződési szabadságot.

A fogyasztói hitelszerződések jellemzője, hogy általános szerződési feltételek alkalmazásával kötik őket. Ez a tény, valamint a kölcsönszerződések körében általánosan érvényesülő, hitelezővédelmi elv a fogyasztási célú kölcsönök adósát fokozottan hátrányos helyzetbe hozza.

A bank és az ügyfél viszonyában különösen észlelhető a szerződő felek egyensúlyi helyzetének eltolódása. A tisztességtelen általános szerződési feltételekkel szembeni védekezés ezen a jogterületen Magyarországon még teljesen kiforratlan.

¹⁸ S. Hermann i. m. 102. o.

A szerződések jellegzetes tartalma az ellenszolgáltatás, vagyis a kamatok és díjak meghatározása. Az ügyleti kamat mértékét - pénzügyi intézet által folyósított kölcsön esetén - a pénzügyi intézet maga állapíthatja meg. Érdekes azonban megvizsgálni: vajon a feltűnő értékkülönbség, vagy az uszorás jelleg megállapítható-e a piaci versenyben működő pénzügyi intézetek által kínált fogyasztási kölcsönök esetén? Kölcsönszerződésnél az adós által a szerződés szerint fizetendő ügyleti kamat az „ellenszolgáltatás”. A bírói gyakorlat alapján a szerződésnek a szolgáltatás-ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága címén történő megtámadása esetén csak az ügyleti kamat mértéke vehető figyelembe¹⁹. Szerintünk a fogyasztási kölcsönszerződésnél – mivel többféle díj és költség kapcsolódhat a szerződéshez – nem az ügyleti kamat, hanem a THM mértékét kell figyelembe venni.

A bírói gyakorlat kimunkálta a feltűnő értékkülönbség vizsgálatának általános szempontrendszerét. Pénzügyi intézet és fogyasztó által kötött szerződések körében további szempontok is relevánsak lehetnek. A pénzügyi intézet mindig kockázatot vállal, amikor hitelterméket értékesít, így az értékegyensúly megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni a vállalt kockázat mértékét. Amennyiben fedezet vagy kezes nélküli a hitel, az áruhitel vagy szokásos személyi hitelek kamatánál jóval magasabb kamat vagy díj is indokolt lehet.

Az uszorás jelleg megállapításához két tartalmi ismérvnek kell megvalósulni: egyrészt a feltűnően aránytalan előnynek (objektív feltétel), másrészt a másik fél helyzete kihasználásának (szubjektív feltétel). Az objektív feltétel vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy kompetitív piaci körülmények között a pénzügyi intézet csak olyan kamatot és más díjat alkalmazhat, amit a piaci verseny megenged. Az adóst tulajdonképpen a piaci verseny védi, ami a fogyasztóvédelem általános védelmi eszköze. A helyzetkihasználás aktív magatartása feltételezi az adós helyzetének ismeretét. A pénzügyi intézetek – az adósminősítés során – bizonyos mértékig megismerik az adós helyzetét (van-e ingatlanulajdona, mennyi a jövedelme, hány személyt tart el belőle, stb.). Ezek azonban általános adatok, uszorás szerződés megkötésére pedig tipikusan valamilyen, az adós általános körülményeitől eltérő, rendellenes helyzetben kerül sor. A pénzügyi intézet számára közömbös a kölcsön célja, az adósnak nincs is lehetősége arra, hogy ezeket a körülményeket a hitelező elé tárja. A pénzügyi intézet nem azért köti meg a fogyasztási kölcsönszerződést, hogy az adós helyzetét kihasználja. Sokkal inkább törekszik jól fizető adóst találni, mint szorult helyzetben levőt, az adósminősítésre vonatkozó banki előírások csak megfelelő biztosítékok mellett teszik lehetővé a kölcsön nyújtását. Ennek ellenére nem kizárt, hogy pénzügyi intézet kössön uszorás szerződést, de a bírói gyakorlatban erre nincs példa.²⁰

A pénzügyi intézetek által alkalmazott általános szerződési feltételek lehetővé teszik, hogy a bank egyoldalúan módosítsa a felek szerződését. A kamat vagy a hiteldíj egyoldalú, pénzügyi intézet általi módosítása esetén lényeges, hogy a pénzügyi intézet tegye lehetővé a fogyasztó számára a szerződés azonnali hatállyal történő felmondását. Nem minden bank szerződési feltételei tájékoztatnak erről a lehetőségről, így a jogi ismeretekkel nem rendelkező fogyasztó erről nem tud. Az sem mindegy, hogy miért és milyen mértékben változtathatja meg a feltételeket a pénzügyi intézet. Amennyiben az adós a szerződést felmondja, a kölcsön összegét azonnal vissza kell fizetnie. Erre nem biztos, hogy képes, mivel nyilvánvalóan azért vett fel kölcsönt, mert anyagi helyzete indokolta. Garanciális jellegű szabályozás szükséges ezért annak érdekében, hogy a pénzügyi intézet általi, egyoldalú szerződésmódosítás ne tudja ellehetetleníteni

¹⁹ BH1998. 390.

²⁰ Az elvi lehetőséget a Legfelsőbb Bíróság a BH1999. 176. szám alatt közzétett döntésében tette nyilvánvalóvá, a konkrét esetben azonban a szerződés uszorás jellegét a szükséges feltételek hiányában nem állapította meg.

az adós helyzetét. Jogszabályban lenne célszerű rögzíteni, hogy a pénzügyintézet milyen piaci folyamatok hatására és milyen mértékben emelheti a kamatokat, vagy díjakat.

Valamennyi esetben a szerződés módosításával jár az előtörlesztés. Az előtörlesztés biztosítása az irányelv egyik legfontosabb, fogyasztót védő rendelkezése (8. cikk), melyet az irányelv átültetését megvalósító jogszabályok is tartalmaznak. Ilyenkor a fogyasztó jogosult a tagállam által meghatározott szabályok szerint a hitel teljes költségének arányos csökkentésére. Magyarországon tagállami szabályként a Ptk. rendelkezése érvényesül: „*a határnapot megelőzően teljesített pénzzolgáltatásért a teljesítés és a lejárat közötti időre kamat vagy kártalanítás nem jár*” [292.§. (2)]. A Ptk. nem a kamat vagy díj arányos csökkentéséről, hanem teljes díjmentességről rendelkezik, mégsem ellentétes a közösségi joggal. Mivel az irányelv lehetővé tette a minimum-harmonizációt, a fogyasztókat jobban védő szabályozásnak nincsen semmi akadálya. Megjegyzést érdemel azonban, hogy a Ptk. 292. § (2) bekezdése nem csupán a fogyasztói szerződésekre, hanem általánosságban érvényesül.

A pénzügyintézetek általános szerződési feltételei igyekeznek az adóst a pénzügyintézethez „kötni”, így az előtörlesztést – gyakran az irányelvvel, illetve a Ptk-val ellentétesen – megnehezítik vagy ellehetetlenítik. Kétségtelen tény, hogy a fogyasztónak biztosított előny hátrányos a hitelezőre, akinek a pénze nem kamatozik tovább a „jól fizető adósnál”. Több tagállam korlátozó előírásokat alkalmazott ennek megakadályozására, de pl. Franciaországban tilos bármilyen díjat kérni az előtörlesztéskor. Szükségessé vált tehát pontosítani a közösségi szabályozást, melynek kialakításakor a Közösség törekedett mindkét szerződő fél érdekeit figyelembe venni. Az új irányelv tervezete szerint a hitelező „igazságos és tárgyilagos” kártalanítást igényelhet, ami a hitelezőnek az idő előtti visszafizetéshez közvetlenül kapcsolódó költségei fejében járó kompenzáció. Ez nyilvánvalóan akkor lehet igazságos, ha mindkét szerződő fél érdekeit figyelembe veszi.

A fogyasztói hitelszerződésekben alkalmazott biztosítékrendszert áttekintve is különböztetnünk kell aszerint, hogy kapcsolt szerződést, vagy adós-hitelező közötti szerződést kötnek a felek. Amennyiben a szerződést kapcsolt szerződésként kötik meg a felek, a dolog vagy a finanszírozó pénzügyintézet tulajdonába kerül, aki azon biztosítékként tulajdonjogát fenntartja (ez a lízingszerződéshez teszi hasonlóvá a konstrukciót), vagy a dolog az adós tulajdonába kerül, ekkor vételi jog védi a hitelező érdekeit. Személyi kölcsön esetén kezességet, vagy adóstársat követel meg a pénzügyintézet.

6. Szerződésszegés

A kölcsönszerződések klasszikus szabályai szerződésszegési szituációkban a hitelezőt védik, mivel általános tendencia, hogy az adós szegi meg a szerződést: nem fizet, vagy késedelembe esik. Fogyasztói szerződések esetén elfogadott nézet²¹, hogy nem elég a fogyasztót a szerződéskötés előtti szakaszban, vagy a szerződés megkötése során védeni, hanem a teljesítés vagy esetleges szerződésszegés esetén is megilleti a védelem. Ez a fogyasztóvédelem szociális indíttatásával magyarázható. A fogyasztó szerződésszegéséhez tipikusan olyan ok vezet, amely neki nem felróható (pl: betegség, munkanélkülivé válás, stb.). Szociális megfontolások alapján ezért fizetési haladéokra, vagy a törlesztés átütemezésére jogosult. Ez nemcsak a pillanatnyi szituációt (szerződésszegés) szünteti meg, hanem azzal a pszichikai hatással is jár, hogy az adós nagyobb hajlandóságot mutat a fizetésre, mivel bizonyos mértékig lekötve érzi magát. Ez a hatás azonban csak akkor

²¹ J. Calais-Auloy i. m. 282. o.

érhető el, ha a haladék vagy átütemezés nem jár aránytalan megterheléssel. Ezek a szempontok vezették a tagállamok egy részét, amikor törvényben szabályozták a fizetési haladék jogintézményét.

A fizetési haladék, vagy az átütemezés lehetősége Magyarországon még nincs szabályozva. Nyugat-Európa több államában is fogyasztót védő rendelkezések születettek ezen a területen is, amelyet – az egységes piaci viszonyok megteremtése érdekében – a Közösség is szabályozni kíván új irányelvben. Az átütemezésről kifejezetten rendelkezik az új irányelv tervezete, míg fizetési haladék vonatkozásában nehéz közösségi szintű előírásokat alkotni. Valószínűleg azért, mert egyedi esetekre vetítetten lehet csak állást foglalni ebben a kérdésben, ami inkább a tagállami bíróságok feladata.

A kölcsönszerződések – így a fogyasztási kölcsönszerződések – megszűnése kapcsán a gyakorlatban a hitelező részéről történt azonnali hatályú felmondásnak van jelentősége. A hitelező a határozott időre megkötött kölcsönszerződést is felmondhatja. Ahogyan minden klasszikus magánjogi kódex, a Ptk. rendelkezései is a hitelezőt védik. A rendkívüli felmondásra ugyanis az adós szerződésszegése miatt kerülhet sor. Biztosítani kell tehát, hogy a hitelező azonnali hatállyal megszüntethesse a jogviszonyt, követelhesse vissza a pénzét. A pénzügyintézetek általános szerződési feltételeiben a pénzügyintézettel szemben megvalósított bármilyen szerződésszegés azonnali felmondási ok, amelyet más személyekre (banksoport, vagy más hitelezők) is kiterjesztenek. Egyre elterjedtebbek az ún. „adóslisták”, amelyekre felkerülve az adós évekig nem juthat kölcsönhöz. Az adóslisták jelentőségét a Közösség is felismerte, és a határon átnyúló hitelezés megkönnyítése érdekében igyekszik összehangolni őket. A fogyasztóvédelmi szemlélet itt is megjelenik: inkább „pozitív adóslista” vezetésére kötelezik a tagállamokat, ami a fogyasztót a túladósodástól is védi.

Szerződésszegés a hitelező, vagy kapcsolt ügylet esetén a szállító (szolgáltató) részéről is fennállhat. Ezen a területen a fogyasztók védelmét az egyetemleges felelősség alkalmazása is szolgálhatja. A hárompólusú jogügyletek esetén magasabb szintű védelem szükséges, mert az ügyletek egymáshoz kapcsolódnak. Mivel a hitelező ilyenkor mindig érdekelt az üzletben, nyilván hatással lehet a szolgáltatóra. Az angol szabályozás szerint amennyiben a szolgáltató szerződést szeg, a fogyasztó érvényesítheti igényét akár a szolgáltatóval, akár a hitelezővel szemben is, vagyis egyetemleges felelősség valósul meg a CCA 75. cikke értelmében. Ez a rendelkezés arra a fikcióra épül, hogy a hitelező a szolgáltató képviselője. Talán furcsának tűnik, de a fikció is szolgálhat fogyasztóvédelmi célokat. Magyarországon a kérdés nem szabályozott, ennek ellenére általános tendencia, hogy kapcsolt szerződések esetén (áruhitel) a kereskedőt (szállítót) a hitelező képviselőjének tekintik. A fogyasztó a kereskedő üzletében, az adásvételi szerződéshez kapcsolódóan tesz ajánlatot a fogyasztó a pénzügyintézet felé. A nyomtatványok kitöltésében, ellenőrzésében a kereskedő működik közre, az adósminősítés is az ő információs eszközein keresztül bonyolódik. A képviselő kérdésköre Magyarországon is szabályozásra szorul, mivel – a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása, stb. miatt – felelősségi problémákat vethet fel.

7. Fogyasztóvédelmi elállási jog

Az elállási jog új szerepet kapott a gyengébb fél, elsősorban a fogyasztó védelmét célzó jogi szabályozás kialakítása során. A klasszikus magánjog tipikusan szankció-jelleggel bíró szabályozásához képest az Európai Közösség egyes magánjogi irányelveiben a jogalkotó a szerződő felek egyensúlyi helyzetének javítása érdekében, a fogyasztók védelmét célozva is biztosítja az elállási jogot. A szerződő felek egyensúlyi helyzetének elállási joggal történő

biztosítása azonban csak látszólag kötődik a Közösség irányelveihez, valójában már sokkal korábban kialakult.

Az akkoriban „megbánási jog”-ként ismert jogintézményt a házaló kereskedés és a részletvétel összekapcsolása vezette be, és tisztán a szerződő fél helyzetének javítása volt vele a jogalkotó célja. Ma már – fogyasztóvédelmi elállási jogként – általánosan elterjedt fogyasztóvédelmi eszköznek tekinthető.

A jogintézményt célszerű lenne a jogszabályon alapuló, szerződésszegéshez kapcsolódó, vagy a felek által szerződésükben kikötött elállási jogtól eltérő elnevezéssel illetni. A jogintézmény sajátosságait kifejező elnevezés megkönnyíti a jogalkalmazást, könnyebbé válhat ugyanakkor a jogalkotó munkája is, lehetőség nyílik ugyanis utaló szabályok alkalmazására. Szerintünk leginkább „fogyasztóvédelmi elállási jog”-ként lenne célszerű magyarul fordítani, illetve definiálni.

A fogyasztói hitelről szóló irányelv nem biztosít általános elállási jogot a fogyasztó számára. Ennek ellenére több tagállam, például Németország az irányelv átültetése során általános fogyasztóvédelmi elállási jogot biztosított, míg más tagállamokban ugyanez már az irányelv kibocsátása előtt megillette a fogyasztót. A szabályozás indoka, hogy a pénzüzetek felismerték: aki él az elállás jogával, abból valószínűleg nem lesz pontosan törlesztő, „jó ügyfél”, így a szerződési viszony korai stádiumában kiszűrhetők a „problémás esetek”.

Az elállási jog mint hatalmasság lehetőséget biztosít a fogyasztónak, hogy egyoldalú nyilatkozatával felbontsa a szerződést. Erre nyilvánvalóan csak a szerződés megkötése után kerülhet sor, ami több kérdést is felvet. Teljesíthetnek-e a felek az elállásra nyitva álló határidő alatt, ha igen, mi lesz a már teljesített szolgáltatások sorsa az elállás után? Mikortól és meddig illeti meg a fogyasztót az elállási jog?

A fogyasztói hitelről szóló irányelv – mivel nem alkalmazza az általános elállási jog intézményét – értelemszerűen nem is szabályozza. Azokban a tagállamokban, ahol az elállás lehetősége biztosított, különböző megoldásokkal találkozunk, de a jogalkotók inkább arra ösztönzik a feleket, hogy az elállásra nyitva álló határidő alatt ne teljesítsenek. A szerződés tehát megkötött, érvényes, de az elállásra nyitva álló határidő alatt a fogyasztóval szerződő szolgáltató csak a saját kockázatára teljesíthet (az elállás után a fogyasztó csak használt dolgot tud visszaszolgáltatni).

Különböző értékesítési formákat szabályozó irányelvek különböző időtartamokat írnak elő az elállásra. Amennyiben az ügylet során több, közösségi jog által is védett értékesítési módszer, vagy szerződéstípus található, foglalkozni kell ezek egymáshoz való viszonyával is. Az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata alapján megállapítható, hogy nem szűnik meg az elállási jog, amennyiben a fogyasztót nem tájékoztatták megfelelően az elállás lehetőségéről. Ez az értelmezés a „pacta sunt servanda” elvének gyengülését idézi elő, mivel már lezárt, teljesített szerződési viszonyokba lehet beavatkozni, ami nyilvánvalóan ellentétes a jogbiztonság követelményével is. Két védelemre érdemes érdek összeütközéséről van tulajdonképpen szó: védeni kell a laikus fogyasztót az egymáshoz kapcsolódó, bonyolult pénzügyi tranzakciók során, közben azonban a jogbiztonság elvét és az európai magánjogi kódexek alapját képező pacta sunt servanda elvet is érvényesíteni kellene.

Megállapítható, hogy az elállási jogot biztosító fogyasztóvédelmi szemléletű szabályozás célja alapvetően nem a szerződés felbontása és az eredeti állapot helyreállítása, hanem a jogszabály szerinti tájékoztatás kikényszerítésével próbálja a jogalkotó a felek helyzetét kiegyenlíteni. Egyes szerzők „triász”-ként emlegetik az irányelveknek az „elállási jog – kitanítás – szankció” szabályozási mechanizmusát, amely csak akkor működőképes, ha a kitanítás megfelelő tartósságot ad.²² Ebből a szempontból a szabályozás konzekvens, mivel a

²² P. Hommelhoff: Die Rolle der nationalen Gerichte bei der Europäisierung des Privatrechts, Festschrift 50 Jahre Bundesgerichtshof, 2000. 909. o.

kitanítás elmaradása meghosszabbítja az elállási jog gyakorlásának határidejét. A kitanítási kötelezettség elmulasztása azonban nem csupán az elállási joggal szankcionált, hanem egyéb jogkövetkezéssel, kártérítési kötelezettséggel is járhat, az általános szerződési jogi szabályok alapján.

Ha elfogadjuk, hogy a kölcsönszerződés „dare” típusú, tulajdonátruházást eredményező szerződés, egyoldalú megszüntetése elállással lehetséges. Az is nyilvánvaló, hogy a kölcsönszerződés gazdasági célja tartós viszonyt feltételez, vagyis a kölcsönszerződés tartós jogviszony. Ennek megfelelően a magyar jogban is a kölcsönszerződés, illetve a fogyasztási kölcsön felmondása lehetséges (lásd: Ptk. 525.§). Az ellentmondás ténye kétségtelen.

Mivel a magyar jogban nincs általános fogyasztóvédelmi elállási jog a fogyasztási kölcsönszerződés körében, jelen pillanatban a kérdés dogmatikai problémát nem okoz. A kapcsolt szerződésen alapuló elállási jog a kölcsönszerződéshez kapcsolódó adásvételi vagy szolgáltatásra irányuló szerződés teljesítési zavarának jogkövetkezése, így dogmatikai szempontból is helyes az elállási jog alkalmazása.

Vizsgálni kell, mennyiben gyengíti ez az új szerződési létszakasz (az elállásra nyitva álló határidő) a szerződés kötőerejét. Elsődlegesen abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy ezalatt az idő alatt van-e érvényes, illetőleg hatályos szerződés a felek között. A szerződés alapvető feltétele, a joghatás kiváltására irányuló, egybehangzó akaratnyilatkozat általában megvan. A gazdálkodó szervezet által kialakított általános szerződési feltételek egyes kikötései miatt elképzelhető a kikötés megtámadása, vagy semmissége is. A fogyasztók védelmének érdekében az esetekben a szerződések tartalmi kontrollját megvalósító, tartalmi kötöttség modelljét alkalmazó szabályozási technika védi, az érvénytelenséget alkalmazva szankcióként.

A szerződés hatályosságát vizsgálva abból célszerű kiindulni, hogy az általános szerződési jogi dogmatika alapján a szerződés hatályosságát csak érvényes szerződés esetén érdemes vizsgálni. A szerződéshez fűződő joghatások beálltát vagy azok megszűnését a jogszabály, illetve a felek felfüggesztő, vagy bontó feltételhez köthetik. Amíg a feltétel nem következik be, a szerződéshez kapcsolódó joghatások bizonytalanok, függő jogi helyzet áll elő. A feltétel bekövetkezése esetén azonban a joghatások a felek cselekménye vagy nyilatkozata nélkül állnak be. Az elállási jog – fogyasztóvédelmi elállási jog esetén is – *hatalmasság*, vagyis *a jogosult aktív magatartása* szükséges a joghatások beállításához. Ennek hiányában a szerződés hatályos lesz. A „cooling-off” periódus alatt tehát a szerződés annak megkötésétől kezdve érvényes, hatályos és kötelezettségeket keletkeztet,²³ amit az is bizonyít, hogy az esetek többségében lehetséges ezalatt a teljesítés is. Kétségtelen azonban, hogy a fogyasztói szerződéseknek ez a szakasza – a fogyasztó részére biztosított alakító jogot figyelembe véve – gyengébb kötőerővel rendelkezik, így a jogintézmény a „pacta sunt servanda” elvének gyengítését eredményezi.²⁴

A szerződési kötöttségek lazítása nemcsak a gyengébb fel pozícióját erősíti, hanem a piaci versenyt is intenzívebbé teszi. Ez befolyással lehet az árakra, de a termékek vagy szolgáltatások minőségére is. A vállalkozók számára előnyös ugyanis, ha szolgáltatásaikkal a vevők elégedettek, és nem élnek az elállási jog jogintézményével. Az elállási jogok tehát nyilvánvalóan nem csak a fogyasztók védelmének, hanem a piaci verseny védelmének is szolgálnak.

A fogyasztóvédelmi irányelvek által meghatározott elállási jogok ugyanakkor nehézkesen kapcsolódnak a klasszikus szerződési jogi dogmatikához, a fogyasztót – mint szerződő felet

²³ A német jogi dogmatikát vizsgálva hasonló megállapításra jut: Meller-Hannich, C.: *Vertragslösungsrechte des Verbrauchers aus dem BGB-Geschichte und Gegenwart*, Jura 6/2003., 371. o.

²⁴ Canaris, C-W.: *Wandlungen des Schuldvertragsrechts*, AcP. 2000., 344. o.

– „kiskorúsítják” azáltal, hogy a megkötött szerződésbe erősen beleavatkozva próbálják megvédeni. A fogyasztóvédelmi elállási jogok tartalmukat, jogkövetkezményeiket tekintve nem azonosak, a magánjogi kódexekhez képest általában külön jogszabályokban meghatározott „idegen test”-ként vannak jelen a tagállamok jogában.

A fogyasztóvédelmi elállási jogot ma már nem lehet „megbánási jogként” alkalmazni, nyilvánvalóan nem lenne célszerű, ha a fogyasztó minden esetben elállhatna a szerződéstől, ha később kedvezőbb lehetőségről szerez tudomást. Az információs társadalom ugyanis a magánjogra is hatást gyakorol; a gyors információáramlás (pl.: internet) újabb és újabb kedvező ajánlatokról tájékoztatja a fogyasztókat. A *pacta sunt servanda* elvének teljes mellőzését jelentené, ezáltal a teljes gazdasági forgalmat veszélyeztetné, ha csupán a kedvezőbb ajánlat kedvéért a már megkötött szerződést fel lehetne bontani. A fogyasztóvédelmi elállási jogot ezért csak akkor szabad alkalmazni, amikor „végső eszköz”, más lehetőség, például a szerződési tartalom meghatározása nem vezet eredményre, vagy az információadási kötelezettség csak így kényszeríthető ki. Elállási jogot – a szerződő felek egyensúlyi helyzetének javítása érdekében – csak ott van értelme alkalmazni, ahol összehasonlítva más lehetséges megoldásokkal az elállási jog alkalmazása lehet csak hatékony.

A tézisekben hivatkozott művek jegyzéke

- Calais-Auloy, J.: Droit de la consommation, Paris, 1992.
- Canaris, C-W.: Wandlungen des Schuldvertragsrechts, AcP. 2000.
- Eörsi Gy.: A skandináv jogról és jogtudományról, Budapest, 1974.
- Harmathy A.: Felelősség a közreműködőért, Budapest, 1974.
- Hermann, S.: Der Verbrauchercreditvertrag, München, 1996.
- Hommelhoff, P.: Die Rolle der nationalen Gerichte bei der Europäisierung des Privatrechts, Festschrift 50 Jahre Bundesgerichtshof, 2000.
- Kecskés László: EU-jog és jogharmonizáció, HVG-ORAC Budapest 2005.
- Kocsis Tamás: Gyökereink, Örömről és gazdagságról egy világméretű fogyasztói társadalomban, Budapest, 2002.
- Kramer, E. A.: Prinzipienfragen eines österreichischen Konsumentenschutzgesetzes, Konsumentenschutz im Privat- und Wirtschaftsrecht, szerk.: E. A. Kramer – H. Mayrhofer, 1977.
- Meller-Hannich, C.: Vertragslösungsrechte des Verbrauchers aus dem BGB-Geschichte und Gegenwart, Jura 6/2003.,
- Novotni Z.: A kétszemélyes relatív szerkezet szétbomlásának jelei kötelmi jogunkban, Jogtudományi Közlöny, 1983/11. 688-698. o.
- Sayag, A.: JurisClasseur Commercial, banque/crédit, Band II, Paris, 1994.
- Szladits K. (szerk.): A magyar magánjog, Negyedik kötet, Budapest, 1942.
- Szlemencsics Pál: Közönséges törvényszéki polgári törvény, harmadik kötet, Pozsony(?) 1823.

A szerző publikációinak jegyzéke

(A dolgozat tárgyához kapcsolódó műveket félkövér szedés jelzi)

Könyvek:

1. Nagy Éva - Pecze Dóra: Jogi Szakvizsga Segédkönyvek, Polgári Jog I. Dialóg-Campus Budapest-Pécs, 2003. 1-427. p.
2. Nagy Éva - Pecze Dóra: Jogi Szakvizsga Segédkönyvek, Polgári Jog II. Dialóg-Campus Budapest-Pécs, 2004. 1-445. p.
3. Nagy Éva - Pecze Dóra: Jogi Szakvizsga Segédkönyvek, Polgári Jog I. Dialóg-Campus Budapest-Pécs, 2004. 1-438. p. (második, átdolgozott kiadás)
4. Nagy Éva – Szécsényi László: Magyar általános szerződési feltételek, Lexxion, Berlin 2006. 1-105. p.

Cikkek, tanulmányok:

1. **"Szerződési feltételek és jogi szabályozás a bankkártya szerződések körében", Gazdaság és Jog, 8. 2000. 4. 10-15. p.**
2. "Önhatalom és bírói út", Ügyvédek Lapja, 39. 2000. 2. 50-55. p.
3. "Az orvos magánjogi felelősségének kialakulása", Jura 6.2000. 1-2. 103-106. p.
4. "Törekvések az európai szerződési jog egységesítésére", Jogi Tanulmányok 2000, ELTE Budapest 2001. 203-217. p.
5. "A vadveszélyt jelző tábla jelentősége vad és gépjármű összeütközése esetén", Ügyvédek Lapja, 40 2001. 3. 45-51. p.
6. "Pro és contra a jogi személyek haszonélvezetéről", Collega, 5. 2001. 3. 9-11. p.
7. **A fogyasztói hitelszerződés és a házaló kereskedelem viszonyának értelmezése. A „Heininger”-ügy. Európai Jog 2003. 3. 42-46. p.**
8. „A magánjogi irányelvek átültetése és a kodifikáció Ausztriában” Jura 10. 2004. 1. 138-142. p.
9. **„A fogyasztói hitelszerződés magyar jogba ültetése”, Magyar Jog 51. 2004. 5. 272-279. p.**
10. **„Elállási jog fogyasztói szerződésekben”, Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól, Szent István Társulat Budapest 2004. 347-369. p.**

11. „Az európai szerződési jog egységesítésének problémái”, Tanulmányok az európai magánjog köréből, Krónika Kiadó Pécs, 2004. 79-91. p.
12. **„A fogyasztói irányelvek együttes alkalmazásának problémái: a Heininger-ügy”, Tanulmányok az európai magánjog köréből, Krónika Kiadó Pécs, 2004. 111-123. p.**
13. **„A fogyasztói irányelvekben alkalmazott elállási jog”, Tanulmányok az európai magánjog köréből, Krónika Kiadó Pécs, 2004. 123-141. p.**
14. **Nagy Éva – Nemessányi Zoltán: „A Leitner-ügy lehetséges következményei: rendszertani értelmezés vagy teljes harmonizáció?” Tanulmányok az európai magánjog köréből, Krónika Kiadó Pécs, 2004. 141-155. p.**
15. **„Kölcsönszerződésből fogyasztói hitel”, Jura 10. 2004. 2. 92-101. p.**
16. **„A fogyasztási célú hitelezés kialakulása”, Jura 12. 2006. 85-98. p.**
17. „Vázlat az általános szerződési feltételek elméleti és gyakorlati problémáiról”, Bírák Lapja (megjelenés alatt).

Könyvismertetések, konferencia-beszámolók:

1. "Kecskés László: Magyar Polgári jog. Általános rész II. Személyek joga", Magyar Jog, 47. 2000. 8. 507-509. p.
2. "Külföldi és nemzetközi tendenciák a magyar jogfejlődésben", Magyar Jog, 48. 2001. 7. 439-440. p.
3. „Az Új Polgári Törvénykönyvről szóló Konceptió kötelmi jogi részének megvitatása a Magyar Jogász Egylet Baranya Megyei Szervezetének ülésén”, Polgári Jogi Kodifikáció, 4. 2002. 3. 32-34. p.